

САВРЕМЕНИ ЧОВЕК И ЊЕГОШ КАО ДУХОВНИ САГОВОРНИК

Иван Негришорац, *Њеџошевски њокреџ оџџора*, Књижевна задруга Српског народног вијећа – Фондација „Група север”, Подгорица – Нови Сад 2020

Створена на рубовима песничке збирке *Камена чиџенија* и књиге есеја и расправа *Исџираџа џредака: искушења колекџивноџ и индивидуалноџ оџсџанка*, уобличена као поетско-есејистички *mélange* у којем инкорпориране песме, у структуралном и жанровском погледу, фигурирају као контрапункт, али у идејном и тематском смислу као екстензија текстова, поетско згушњавање њихових семантичких слојева и сугестивније дочаравање интригирајућих, кризних тренутака из живота текстуалних протагониста (тако улогу лирског субјекта обављају Петар I Петровић, Његош, Вук Караџић, Љубомир Ненадовић, хрватски сликар у војсци Аустроугарске Марко Рашица, краљ Никола Петровић, Секула Дрљевић, незнани ратник са Мојковца, дворски протођакон и секретар митрополије Филип Радичевић, Герхард Геземан, Иван Мештровић, Ј. Б. Тито, С. М. Штедимлија, Милован Ђилас, митрополит Гаврило, митрополит Данило, митрополит Амфилохије и гусле Матије Беђковића), рецентна књига *Њеџошевски њокреџ оџџора* описује и проблематизује позицију интелектуалца „суоченог са чиџеницама раскрајања српског народног бића, те стварања антисрпског и аутошовинистичког става код припадника истог, српског народа”. У намери да овакву ситуацију пажљиво, савесно и непристрасно сагледа, Негришорац мисаону пажњу усмерава најпре ка стваралачком, културном, духовном, етичком и телеолошком склопу који је у српској култури изградио Петар II Петровић Његош, а потом и ка оним фигурама у којима се оваква вредносна констелација најизразитије врхуни.

Позицију носиоца предачког завештања аутор додељује Матији Беђковићу који, обављајући захтевно послање песничког и/или беседничког подсећања на потребу проналажења одговора на питање ко смо како би се потом проникло у тајну живљења спрема тих сазнања, оличава мисаону вертикалу како за модерног човека, у чијем духовном хоризонту неретко изостаје запитаност над мудрим апелом пророчишта у Делфима, тако и за оне појединце оснажене жељом да се књижевним путевима отисну. У тексту „Муке по Матији” мисао о Беђковићу као литерарном светионику аргументује се чиџеницом о досегнутом амалгамисању наизглед несагласних књижевних провенијенција и својстава, фолклорне свести и модернистичког артизма: „У жеку модернистичких заноса он (Беђковић, прим. В. М.) се вратио фолклорном наслеђу, али га је обогатио типично модернистичким, понекад и надреалистичким хумором какав се, у ембрионалној форми, може наћи и у нашој усменој

култури, па и целокупном књижевном наслеђу.” У Бећковићевом делу Негришорац запажа два кључна, дистинктивна обележја: беседничку версатилност, захваљујући којој не само да се Бећковић смешта у пробриани круг српских књижевника који су искуство беседништва уткали у своје стваралачке подухвате него се и сваки његов песнички наступ доживљава као празник усмености, а писане говорничке бравуре обједињене у делу *Беседе* као отвореније, непосредније уобличене мисли о темељима колективне судбине, личностима и догађајима који су зачели процес духовног конституисања српског народа (Свети Сава, Хиландар, Острог и друга српска света места, Карађорђе, Његош, Марко Миљанов, С. М. Љубиша, Дучић, Владика Николај Велимировић и др.). Друга значајна карактеристика Бећковићевих беседа потврђује се у митском деловању речи, у готово магијској уверености да се њоме може остварити неоствариво, што Негришорац најпре сугестивно илуструје наводећи ситуацију у којој је Бећковић, кроз шалу, изјавио како се Црна Гора не може одвојити од остатка српске заједнице, јер он то не дозвољава, да би потом аутор исказао жељу да исход кулминирајућег раздробљавања српског националног и државног простора заиста буде пресудно одређен одважним беседничко-песничким ставом.

Поетска фигура Матије Бећковића повлашћено место остварује и у тексту „Казивач и његов глас: Ћиласов лелек у поеми Матије Бећковића”, у којем се херменеутичком, мотивско-семантичком, интертекстуалном, али и културолошком анализом Бећковићеве поеме „Унук Алексе Маринкова плаче над Црном Гором” из књиге *Рече ми један чоек* реализују вишеструки увиди. У поеми заснованој на, за Бећковића својственом, декларативном дискурсу и сачињеној од тридесет и два лирска фрагмента у којима улогу лирског субјекта остварује унук Алексе Маринкова (иза чијег се имена крије управо Милован Ћилас, јер му је деда био Алекса, а прадеда Маринко), Негришорац запажа слободно развијање наговештених смислова Ћиласовог романа *Црна Гора*, глосирање као „наставак певања на задатости основног текста од којег се креће као од почетног подстицаја”, односно, варијацију исказа утемељених на мотивима и представама о губљењу традиционалног црногорског друштва и вредности еписко-хришћанске слике света, те преласка у грађанску и политичку парадигму друштвеног развоја. Литерарна слика ове трансформацијске и транзицијске позиције остварена је посредством сукцесивног низања значењски бременитих мотива: од рефлексивне о нестајању Црне Горе и Црногораца и разумевања њихове природе у светлу става о сиромаштву које се не тиче коефицијента постојања ентитета овоземаљског света, него недостатка људске суштине традиционално оличене у императиву части и култу достојанствене, јуначке смрти, преко низа реторичких захвата, иницираних провером идеје о томе шта би било када би се Црна Гора и њена аксиолошка констелација

утемељена на вери и моралу променила, па све до констатације да се, упркос установљеној непроменљивости Црне Горе, почела јављати, уместо древног света, једна необична, другачија садашњост лишена вредности због којих би „вријеђело бити Црногорац” (јунаштва, морала и песама уз гусле). Наступило је ново доба уобличено као „израз дубоке, непорециве неминовности везане за нестанак аутентичних традиционалних облика човековог постојања на овом свету и претварања људи модерног доба у нешто уједначено, просечно и сасвим обично”.

Текст „Матица српска и књижевност старог Дубровника: између српске потребе за разумевањем и хрватске страсти за поседовањем” отвара уводна посланица упућена Друштву хрватских књижевника и његовом председнику Ђ. Видмаровићу, али и челницима Матице хрватске који су јавно предочили „Изјаву Матице хрватске о присвајању хрватске књижевне баштине у издањима Матице српске”, не упутивши је на адресу којој се заправо обраћају, што је, такође, учинило и Друштво хрватских књижевника, представљајући најпре медијима своје писмо засновано не на начелима критичке историографске науке, већ на аподиктичном кроатоцентричном сагледавању феномена старог Дубровника. Подстакнут жељом да се посредством конструктивног и аргументованог дијалога досегну заједничка сазнања лишена националне острашћености, идеолошке манипулативне напетости, агресивних или неуквих приступа природи старог Дубровника и његовим књижевним и културним специфичностима, Негришорац обликује дванаест теза, сажимајући историографске увиде утемељене на поузданим научним сазнањима, али и на релевантној, обавезујућој чињеници сплетеној са начином на који су сами Дубровчани видели себе и своје односе са Србима и Хрватима. Да су стари Дубровчани пореклом потомци ромејског и словенског становништва, те је тако створена мешавина латинског, грчког и словенског етничког супстрата, да је развој старог Дубровника текао у правцу све очигледније доминације словенских елемената, да је процес у великој мери довршен до краја XIII века, да је у оквиру те словенизације стари Дубровник етнички, демографски, друштвено, економски и у другим аспектима свакодневног живота био упућен на континентални простор насељен Србима, највише из области Захумља и Травуније – само су неки од значајних историографских сазнања које аутор књиге акрибично наглашава. Негришорац подједнако указује на постојање спреге између снажног економског развоја Дубровника од осамдесетих година XII века до средине XV века и јачања српске државе под владарском лозом Немањића (потом и њихових наследника, од кнеза Лазара и деспота Стефана Лазаревића до владарске куће Бранковића), о чему убедљиво сведоче драгоцене српски историчари, иначе Дубровчани, Лујо Војиновић и Јорјо Тадић. Истиче уједно да је друштвена структура старог Дубровника снажно обнављана, пре свега, из херцеговачког залеђа, са

српских етничких простора и да српска држава није освајачки претендовала на Дубровник, нити га држала у покорности него је, поштујући аутономију града, владарским повељама гарантовала његов посебни статус и склапала са њим уговоре о сарадњи. Ауторове конститутивне тезе које се тичу, с једне стране, језичког аспекта теме апострофирају да су Дубровчани умели да граде *lingua communis*, заједнички језик једног ширег словенског простора, мешајући изразито српску (штокавска ијекавица) и изразито хрватску (чакавска икавица) дијалекатску основу, схватајући такве стилске и културне чиниоце као израз разумевања и подршке „нашијенцима”, тј. Словенима, колико Србима толико и Хрватима. У културном погледу, с друге стране, Дубровник и његови стваралоци препознавали су у културној традицији Хрвата, нарочито стваралаца из северне Далмације значајан оријентир, егзистирајући подједнако као део италијанског политичког, правног, филозофског, научног, теолошког, образовног и културног простора, чиме су „подизали сопствене цивилизацијске и културне стандарде до нивоа достојног најнапреднијег дела Европе у епоси ренесансе и барока”. Овакве аутентичне, научно уковљене увиде аутор финализује мишљу да су Дубровчани поседовали развијену свест о сопственој посебности, те да су себе перципирали као носиоце словенског идентитета не сматрајући се ни Србима (са којима су повезани етнички, језички, економски, политички, животно и комуникацијски) ни Хрватима (са којима их везује католичанство и тип културе чије су обрасце заједнички преузимали из Италије), него обједињују и српство и хрватство као прихватљив израз „духа словенских ’нашијенаца’”. Отуда би, уместо кроатоцентричног криво-творења историјске истине, најтачније и направедније било „стари Дубровник и његову књижевност сматрати заједничким наслеђем Срба и Хрвата”. Настојећи да подробно и без националистичких острашћености пружи коментаре поводом разноврсних, исконструисаних хрватских опаски – једна од њих наводи да српски историчари књижевности и антологичари присвајају књижевно стваралаштво Дубровачке републике и тиме теми приступају на „псеудознанствен” начин – Негришорац најзад подсећа на капиталне научне и енциклопедијске пројекте (*Српски биографски речник*, *Српска енциклопедија* и Антологијска едиција *Десет векова српске књижевности*) којима Матица српска потврђује како озбиљност и мериторност у погледу истраживања наслеђа старог Дубровника, тако и потребу за досезањем историографске истине.

У тексту „Успони и падови српске политичке самосвести: уједињење 1918. године и његове последице” аутор књиге указује на одсудну важност и амбивалентне импликације 1918. године у којој је српски народ „доживео најузвишеније тренутке сопствене историјске судбине, а истовремено је, управо те године, поставио основе за најпакленије своје тренутке”. Те године се, с једне стране, војним тријумфом стекла

слобода изгубљена не само окупацијом из 1915. године него и она за којом се жудело још од Косовског боја или од пада Смедерева, док се, с друге стране, учинила фатална грешка јер је српска политичка елита, не завршивши чин конституисања националне заједнице и њене стабилизације, започела процесе наднационалног, југословенског интегрисања. Препознајући као једно од најкрупнијих и насложенијих питања отворених при крају Првог светског рата управо постојање две стратегије уједињења – идеје уједињавања српског народа исказане у Нишкој декларацији, односно идеје југословенског уједињења из Крфске декларације засноване на, како аутор истиче, погубној, илузорној мистификацији о „троименом народу”, истом „по крви, по језику, говорном и писаном, по осећањима свога јединства, по континуитету и целини територије” – Негришорац истиче да у Акту оснивања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца нису била јасна изјашњења о националном, српском, и наднационалном, југословенском уједињењу као што су то пак била у случају Велике народне скупштине у Новом Саду и Подгорици. Тако су већ оснивачким актом започете системске мистификације и збуњености напоредним постојањем трагова обеју концепција, чиме су остварени катастрофални учинци: политичка и национална пометња у Краљевини СХС/Југославији и социјалистичкој Југославији, али и, далекосежно посматрано, до актуелног тренутка, и етничко чишћење и темељно уклањање Срба са вековних огњишта на Косову, повремено јачање, па слабљење аутономаштва у Војводини, државна идеологија која настоји да заснује антисрпску политику у Црној Гори, етнички у потпуности очишћена Хрватска из које су Срби, по усташком пројекту, протерани или покрштени или побијени, у целини изгубљен корпус Срба католика јер су се у међувремену похрватили, готово у потпуности изгубљен муслимански културолошки слој Срба у Босни и Херцеговини, и, најзад, актуелна збуњеност српског народа око начина интегрисања у Европску унију. Да би се управо спречиле несмотрености поводом наведеног облика наднационалног интегрисања, Негришорац примарни задатак препознаје у евоцирању поучних искустава из 1918. године и рефлексiji да у наднационалне интеграционе процесе Срби треба да улазе искључиво у националном смислу консолидовани, са свешћу о националном интересу и целини којој припадају.

Питање монтењегринства као облика социокултуролошког насиља, развијања државно-политичке идеологије вишеструког непостојања линија заједништва са Србима, те интенционалног индуковања антитетичких релација између Црногораца и Срба, активира се у већ поменутом тексту „Успони и падови српске политичке самосвести: уједињење 1918. године и његове последице” ауторовим указивањем на четири развојне етапе монтењегринске идеологије. Улога кључног носиоца прве фазе припада краљу Николи и његовој најближој околини, другу фазу

обележавају Секула Дрљевић и Савић Марковић Штедимлија, у трећој фази монтењегринска идеологија јача у доба комунизма од када се Црногорци почињу изјашњавати као засебна нација, да би, најзад, у четвртој фази доминантни облик државне политике Мила Ђукановића био одређен монтењегринством и њему инхерентним поривима (дефинисањем посебног црногорског језичког стандарда, инсистирањем на латиничном писму, покушајем формирања посебне Црногорске православне цркве, инсистирањем на тзв. црногорској књижевности која би се одвојила од српског корпуса, спровођењем системског насиља над свим становницима Црне Горе који се изјашњавају као Срби или као говорни представници српског језика, спровођењем разних облика дискриминације у политици запошљавања итд.). Идеју црногорске нације суштински другачије од осталог српског народа, обликоване од стране комунистичке идеологије и тоталитаристичког модела мишљења чије стратегије идентитетског инжењеринга и етничких *melting pot*-ова смерају да постигну „разбијање целovitости српског народа и његовог претварања у слабаши етнографски спецификум”, такву идеју проблематизује и текст „Истрага предака: социопатогени чиниоци у процесу формирања црногорске нације”. Имајући у виду да је монтењегринство кулминирало крајем XX века, односно почетком XXI века у форми однорођеног црногорског режима, сачињеног од нове класе отуђених политичара и бизнисмена што ударају на темеље црногорског памћења, Негришорац настоји да проникне у систем социопатогених чинилаца, идеја и практичних поступака однорођеног црногорског режима. Селективно спровођење насиља под легитимацијом државе која поштује демократске процедуре, обављање симболичке истраге предака и прогона свих који се држе предачких завета, насилно изазивање растројства у породицама, братствима и племенима, те поништавање свих кохезивних друштвених чинилаца како би се од заједнице начинио скуп несигурних, несрећних и застрашених појединаца, насилна стандардизација језика која треба да одбаци српско име, насилни покушаји да се изазове расколништво у Српској православној цркви и да се релативизују изграђене норме (моралне, језичке, научне, естетске, књижевне и уметничке), признање Републике Косова за самосталну државу и директно порицање вишевековног културног памћења Црногораца који су у Косову видели место духовног и симболичког рађања оличавају само неке од метода монтењегринства. Његовом деструктивном дејству, како аутор књиге наглашава, нужно је да се опире не само политичка опозиција, него и свака личност свесна важности непрестајања на идентитетске фалсификате, профитабилни политичко-економски прагматизам и инструментализовање од стране западних политичких центара моћи, свака личност свесна значења етоса слободе, хришћанства као изворишта снаге и потребе сведочења његошевских постулата.

Управо црногорски владика, владар, филозоф, песник и светитељ централна је фигура програмски најзначајнијег текста „Његошевски покрет отпора”. Поред тога што се у њему осветљава временска схема *Горској вијенца* са аспекта четири значења књижевног дела, што их Данте Алигијери установљава (дословно, алегоријско, морално и анагогијско значење), те дијахронијски оцртава посмртна Његошева судбина (од оправданог изневеравања Његошеве жеље да буде сахрањен у заветној цркви на Ловћену услед страха од потенцијалног турског опогањења посмртних остатака, преко аустроугарског скрнављења Његошевог гробног места у доба окупације, обнављања Капеле најзад за време Краљевине СХС, па до њеног рушења и коначног скрнављења Његошевих посмртних остатака у комунистичкој Југославији), Негришорац подједнако контемплира о моћној савремености Његошеве свеукупне делатности, подстакнут питањем које су то основне поруке које нам Ловћенски Тајновидац упућује, а које читаоци из других времена нису морали или могли да разумеју: „Шта је то Његош учинио да данас, без и једне његове додатне речи, ми говоримо о читавој песничкој, духовној, верској и посвећеничкој, интелектуалној и стваралачкој, идејној и политичкој саборности коју можемо, и морамо, звати Његошевским покретом отпора?” Жива, актуелна вредност препознаје се најпре „у Његошевом позиву да се саборно окренемо једни другима, да утврдимо основе заједничких уверења и да потом изведемо став о томе шта нам је чинити” како би се „раздробљено огледало српско” опет оформило у својој целовитости, духовности и толерантности. Огледа се подједнако у поучном дејству завештаних Његошевих књижевно-филозофских мудрости и савета који фигурирају као путоказ и коректив пред ревитализованим питањем „сме ли човек или народ да чини ствари које представљају издају самога себе, свог народа и своје културе?”, али и у императиву неговања дијалога са Његошем и целокупном традицијом коју он подразумева ради очувања највиталнијих чинилаца српског народа. Његошевски покрет отпора, који није специфично везан за Црну Гору, премда је најприродније упућен баш на тај простор где је криза српског културног и националног идентитета задобила несхватљиве размере, представља отуда универзални српски одговор на све облике културалних опструкција и напада, непристанак на глобалистички поредак у којима елита треба да се одвоји од народа из којег је потекла и да прерасте у нарочиту принудну управу (подстакнуту скривеним или нескривеним налогодавцима) над сопственим народом. По својој суштини хришћански, по појавном облику светосавски, а по политичким импликацијама активистички на милетићевски начин, Његошевски покрет отпора се у овој књизи дефинише као идејни, културни покрет који искључује званично чланство и утврђену хијерархијску организацију – јер следбеници су сви усмерени Његошевим трагом – представљајући облик јавне делатности

и метаполитике која „испоставља дискурс суштинске повезаности између индивидуалних, националних и универзалних тема чистог хуманитета”. Поред тога што текст нуди дефиницију и идејни постамент Његошевског покрета отпора, у њему се, такође, излаже систем опште-прихваћених ставова, чијом се креативном надградњом обезбеђује опстанак српског народа. Јер када владика Данило казује како је „сирак тужни без нигђе никога” и како његово „племе сном мртвијем спава”, Негришорац у томе препознаје упечатљиву илустрацију ситуације модерног и постмодерног човека, душевно и духовно умртвљеног, дезоријентисаног самотњака у мноштву људи који и сам наликује „пакленим духовима”. Управо да би се суспендовала принудност губитничких алтернатива – да будемо племе које „сном мртвијем спава” или да и сами постанемо „паклени духови” – аутор апострофира важност заснивања једног Новог друштвеног уговора, чије претпоставке образлаже у четрнаест тачака, сматрајући да он треба да буде настављен „тамо где је стари стао, а то значи у тренуцима када је српско грађанско друштво, одмах после Првог светског рата, било дозрело да уђе у најзахтевније фазе свог организационог умећа”.

Текст „Митрополит Амфилохије и његова одбрана од вавилонске тмуше савременог света”, изговорен приликом објављивања одлуке о добитнику награде „Извиискра Његошева” у Београду и уручења награде у Никшићу 2012. године, апострофира најпре ауторово подсећање на вишевековно дејство митско-историјског обрасца Косовског завета у Црној Гори и споља наметнуто монтенегринство као пукој „зиданици на песку”, да би се потом текстуална рефлексија усредсредила на тему песничке супстанце богословске мисли, чињеницу да је сада блаженопочивши архиепископ цетињски и митрополит црногорско-приморски Амфилохије Радовић духовне истине поетски надахнуто и сугестивно уобличавао како би њихова семантичка снага јасније зрачила у бићима других људи. Уравнотежење хришћанског универзализма и националног партикуларизма и сагледавање значаја исихастичког покрета у српском духовном и културном ареалу Негришорац апострофира као неке од бројних релевантних књижевних и културолошких учинака духовне делатности блаженопочившег митрополита, истовремено исказујући свест да једна овоземаљска награда, као што је „Извиискра Његошева”, не може да располаже круцијалном важношћу за самог митрополита – јер постоје „неке више инстанце пред којима је одговоран и којима полаже рачуне” – колико, заправо, есенцијално усмерава нас као појединце који теже да препознају оријентире „према којима ваља да се одређујемо на своме путу.”

Премда књига *Његошевски покрет отпора*, писана аргументовано, у интелектуалном смислу истинољубиво и часно, одмереним, рафинираним изразом сведочи о ауторовој тежњи за успостављањем дијалога

са Његошевом и његошевском књижевно-филозофском традицијом како би се у њој детектовали могући одговори на питања савременог мизансцена, премда она доказује ауторову интензивну жудњу да у писаном виду уобличи рефлексије поводом својих повлашћених тема и потврди присуство активистичког хуманизма, и *Њеџошевски њокреј оџџора* је, заправо, више него самом аутору потребан читаоцу – да му буде лучоноша и смислотворна референтна тачка у дестабилизованом, материјалистичком и инвазивном координатном систему данашњице.

Мсп Виолетџа Р. МИТРОВИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
Докторске студије
viomitrovic@gmail.com

ПОЕЗИЈА И СЈАЈ БЕЛИНЕ

Драган Лакићевић, *Прохуја*, Партенон, Београд 2020; *Жетџелица и Шумановић*, Партенон, Београд 2020

Да је Драган Лакићевић аутор наглашене песничке индивидуалности и изразитог лирског сензибилитета, показују и две збирке поезије издате 2020. године. Поједини репетативни симболи препознају се и у новим песничким књигама, те тако Лакићевић остаје „песник снега”, како га је Владимир Јагличић назвао у песми „Гостинска соба” (1992). Дух новог и другачијег осетан је ипак и у књигама које обележавају пола века богатог и разноврсног стваралаштва. У разговору за *Новосџи* поводом две нове књиге, Лакићевић се осврће и на прву своју песму „Прохуја”, објављену првобитно у *Малим сарајевским новинама*, пре тачно педесет година: „Оно некад било је почетак и усхит; ово сада је искуство и светла горчина”. Имајући у виду да збирку *Прохуја* отвара управо својом првом песмом, делује да је нешто од усхита и нежности почетака присутно и у најновијим збиркама.

Свет песме је и даље отворен и слике реалности се материјализују у биће песме без покушаја непробојности и херметичности: „прохуја”, што представља уједно и врло срећно одабран наслов, онај је специфичан тренутак пахуље у лету о којем Лакићевић, често кроз своју поезију, проговара. Песма није пахуља, иако се апострофира њена јединственост и непоновљивост, песма је њен лет, заустављени тренутак који се бележи у магновењу, где се пев и сан изједначавају: „Седи, драга јесени, изволи